

SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA INSON MAS'ULIYATI: FALSAFIY-AXLOQIY TAHLIL

Mamadaliyeva Feruza Asrorovna

Toshkent Davlat Agrar Universiteti dotsenti

Mamatmurodov Azizbek

Toshkent Davlat Agrar Universiteti 2- bosqich talabasi

E-mail: _____

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21070148>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 28-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 30-iyun 2026 yil

KEYWORDS

sun'iy intellekt, mas'uliyat, axloq, falsafa, inson erkinligi, texnologiya, raqamli jamiyat, adolat.

ABSTRACT

Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi sharoitida inson mas'uliyati masalasi falsafiy-axloqiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda texnologik taraqqiyotning inson erkinligi, axloqiy tanlov, ijtimoiy adolat va javobgarlik tushunchalariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Sun'iy intellekt mustaqil subyekt emas, balki inson tomonidan yaratilgan vosita sifatida talqin qilinadi. Shu sababli uning natijalari uchun mas'uliyatni algoritmgaga emas, balki uni yaratgan, joriy etgan va undan foydalangan inson hamda institutlarga yuklash zarurligi asoslanadi. Maqolada Aristotel, Kant, Hans Jonas kabi mutafakkirlarning axloqiy qarashlari zamonaviy texnologik muhit bilan bog'langan holda tahlil qilinadi. Xulosa sifatida sun'iy intellektdan foydalanishda insonparvarlik, shaffoflik, adolat va mas'uliyat tamoyillari ustuvor bo'lishi kerakligi ta'kidlanadi.

XXI asrda insoniyat hayotining deyarli barcha sohalarida sun'iy intellekt texnologiyalari faol qo'llanilmoqda. Tibbiyot, ta'lim, iqtisodiyot, huquq, mudofaa, davlat boshqaruvi va kundalik turmush jarayonlarida algoritmik tizimlarning o'rni ortib bormoqda. Bu jarayon, bir tomondan, inson faoliyatini yengillashtirsa, ikkinchi tomondan, murakkab falsafiy va axloqiy savollarni yuzaga keltirmoqda.

Asosiy muammo shundan iboratki, sun'iy intellekt qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etar ekan, uning xatolari yoki salbiy oqibatlari uchun kim javobgar bo'lishi kerakligi masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Algoritmning o'zi axloqiy subyekt bo'la oladimi? Texnologik qarorlar inson erkinligini cheklaydimi? Sun'iy intellektdan foydalanishda inson mas'uliyati qanday chegaralanadi? Ushbu savollar zamonaviy falsafaning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biridir.

Metodologiya

Maqolada falsafiy-tahliliy, qiyosiy va aksiologik yondashuvlardan foydalanildi. Mavzu inson, texnologiya va axloq o'rtasidagi munosabatlar nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Klassik axloqiy nazariyalar zamonaviy raqamli jamiyat sharoitida qayta talqin qilindi.

Asosiy qism

Sun'iy intellekt va axloqiy subyekt masalasi

Falsafada axloqiy subyekt deganda ongli ravishda tanlov qila oladigan, o'z harakati oqibatlarini anglaydigan va javobgarlikni zimmasiga oladigan mavjudot tushuniladi. Inson aynan shu xususiyatlari bilan axloqiy subyekt hisoblanadi. Sun'iy intellekt esa murakkab hisoblash tizimi bo'lsa-da, u mustaqil axloqiy ongga ega emas.

Sun'iy intellekt ma'lumotlar asosida ishlaydi, ehtimolliklarni hisoblaydi va oldindan belgilangan modelga muvofiq natija beradi. Biroq u "yaxshi" va "yomon", "adolatli" va "adolatsiz", "mas'uliyatli" va "mas'uliyatsiz" kabi axloqiy kategoriyalarni inson kabi anglamaydi. Demak, sun'iy intellektni to'laqonli axloqiy subyekt sifatida emas, balki inson faoliyatining texnologik vositasi sifatida tushunish maqsadga muvofiqdir.

Kant axloqi va texnologik mas'uliyat

Immanuel Kant axloqiy falsafasida insonni hech qachon faqat vosita sifatida emas, balki maqsad sifatida ko'rish kerakligini ta'kidlaydi. Bu tamoyil sun'iy intellekt davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Agar algoritmik tizimlar insonni faqat ma'lumotlar majmui, iste'molchi, reyting yoki statistik birlik sifatida ko'rsa, bu Kant axloqiga zid holatni yuzaga keltiradi.

Masalan, ishga qabul qilish, kredit berish, tibbiy tashxis qo'yish yoki sud-huquq tizimida sun'iy intellektdan foydalanishda inson sha'ni, huquqi va erkinligi ustuvor bo'lishi lozim. Texnologiya inson manfaatiga xizmat qilishi kerak, inson esa texnologiyaning passiv obyektiga aylanmasligi zarur.

Hans Jonas va kelajak oldidagi javobgarlik

Hans Jonas "Mas'uliyat tamoyili" asarida zamonaviy texnologiyalar insoniyat kelajagiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, texnologik qudrat ortgani sari insonning axloqiy javobgarligi ham kengayadi. Bu qarash sun'iy intellekt masalasiga bevosita taalluqlidir.

Bugungi kunda yaratilayotgan algoritmik tizimlar nafaqat hozirgi jamiyatga, balki kelajak avlodlar hayotiga ham ta'sir qilishi mumkin. Ma'lumotlar xavfsizligi, shaxsiy hayot daxlsizligi, ijtimoiy tenglik va mehnat bozori kabi sohalarida sun'iy intellektning uzoq muddatli oqibatlarini oldindan o'ylash zarur.

Inson erkinligi va algoritmik boshqaruv

Sun'iy intellekt inson tanlovlariga sezilarli ta'sir ko'rsata boshladi. Internet platformalari, ijtimoiy tarmoqlar va tavsiya algoritmlari insonning qanday axborot olishi, qanday mahsulot xarid qilishi, qanday siyosiy yoki madaniy qarashlarga yaqinlashishini belgilashda muhim rol o'ynamoqda.

Bu holat inson erkinligi muammosini yuzaga chiqaradi. Agar inson tanlovi algoritmik tavsiyalar orqali yashirin tarzda boshqarilsa, u holda erkinlik shaklan saqlangandek ko'rinsada, mazmunan cheklanishi mumkin. Shu bois raqamli jamiyatda insonning ongli tanlov qilish huquqini himoya qilish falsafiy va ijtimoiy zaruratdir.

Adolat va kamsitish muammosi

Sun'iy intellekt tizimlari o'qitiladigan ma'lumotlar inson jamiyatidagi mavjud stereotip va tengsizliklarni o'zida aks ettirishi mumkin. Natijada algoritmlar ayrim guruhlariga nisbatan adolatsiz qarorlar chiqarishi ehtimoli mavjud. Bu esa texnologiyaning betarafligi haqidagi tasavvurni shubha ostiga qo'yadi.

Falsafiy nuqtayi nazardan, adolat faqat texnik aniqlik bilan belgilanmaydi. Qaror inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va axloqiy mezonlar bilan ham baholanishi kerak. Shuning uchun

sun'iy intellekt tizimlarini ishlab chiqishda axloqshunoslar, faylasuflar, huquqshunoslar va ijtimoiy fan vakillarining ishtiroki muhimdir.

Xulosa

Sun'iy intellekt insoniyat taraqqiyoti uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq ushbu imkoniyatlar mas'uliyat bilan boshqarilmasa, texnologiya inson erkinligi, adolat va axloqiy qadriyatlarga xavf tug'dirishi mumkin. Falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt mustaqil axloqiy subyekt emas; u inson tomonidan yaratilgan va boshqariladigan vositadir. Shu sababli uning oqibatlari uchun asosiy javobgarlik inson, tashkilotlar va ijtimoiy institutlar zimmasida qoladi.

Sun'iy intellektdan foydalanishda quyidagi tamoyillar ustuvor bo'lishi kerak: inson qadr-qimmatini hurmat qilish, shaffoflik, adolat, javobgarlik, xavfsizlik va kelajak avlodlar manfaatini hisobga olish. Ana shundagina texnologik taraqqiyot insonparvar mazmun kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. Cambridge University Press, 1998.
2. Jonas H. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. University of Chicago Press, 1984.
3. Aristotle. Nicomachean Ethics. Oxford University Press, 2009.
4. Floridi L. The Ethics of Information. Oxford University Press, 2013.
5. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford University Press, 2014.
6. Russell S. Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control. Viking, 2019.
7. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris, 2021.

INNOVATIVE
ACADEMY